

WAAROM VLAAMSE EN NEDERLANDSE DOVEN ELKAARS GEBAREN NIET ALTIJD BEGRIJPEN

Inwoners van verschillende landen kunnen wel dezelfde taal spreken, maar hebben daarom niet noodzakelijk dezelfde gebarentaal. Zo gebruiken de dovengemeenschappen in Nederland en Vlaanderen elk een eigen gebarentaal, met een eigen lexicon en grammatica. Meer nog: soms begrijpen Vlaamse doven Waalse gebarentaalsprekers beter dan hun Nederlandse burenen.

_Trude Schermer en Myriam Vermeerbergen

De overdracht van gebarentalen van de ene generatie op de andere gebeurt niet op dezelfde manier als bij gesproken talen. De meeste dove kinderen (90 tot 95 procent) hebben horende ouders die veelal geen gebarentaal kennen. Tot midden jaren 1990 kwamen dove kinderen in Vlaanderen en Nederland daardoor vaak pas in aanraking met gebarentaal wanneer ze naar een dovenschool gingen. Het verwerven van die taal gebeurde vooral op de speelplaats, in het internaat en in hun contacten met de andere (oudere) kinderen, want gebarentaal werd niet aangeleerd in de klas en ook niet als onderwijsmedium gebruikt. Vandaag gaan vele dove kinderen in de Lage Landen naar horende scholen en is de rol van dovenscholen veel kleiner. De overdracht van Vlaamse en Nederlandse gebarentaal (VGT en NGT) van oudere kinderen op jongere kinderen is daardoor ook minder vanzelfsprekend.

Een belangrijke figuur voor het dovenonderwijs, ook in Nederland en België, was de Franse priester Charles Michel de L'Épée. Hij begon in 1764 in Parijs met het onderwijzen van dove kinderen. Zijn aanpak was uniek, want hij maakte gebruik van gebaren. De L'Épée en zijn Parijse dovenschool konden op heel wat belangstelling rekenen: vele geïnteresseerden kwamen er op bezoek en richtten vervolgens in eigen land dovenscholen op naar Frans model. Eén van hen was Henri Daniel Guyot, die in 1784 de allereerste Nederlandse dovenschool oprichtte in Groningen. Ook in België zien we bij de oprichting van de allereerste dovenscholen een duidelijke invloed vanuit Parijs, en zoals in vele andere landen ging met de overname van de Franse methode ook de overname van (aspecten van) de oud-Franse gebarentaal gepaard. Maar relatief snel vervingen de Vlaamse en Nederlandse dovenscholen de manuele methode door de orale methode, en verdwenen de gebaren uit de klas.

Er was weinig uitwisseling tussen de verschillende dovenscholen. Dat gegeven en het feit dat dove kinderen vooral van elkaar leerden gebaren, heeft ervoor gezorgd dat er regionale variatie ontstond en dat die ook bleef bestaan: in en rond elke dovenschool werd een regionale variant van de Nederlandse of Vlaamse Gebarentaal gebruikt die vooral lexicaal verschilde van de andere varianten.

Invloed van beweging en expressie

Onderzoek heeft aangetoond dat niet-verwante gebarentalen minder van elkaar verschillen dan niet-verwante gesproken talen. Dat heeft onder andere te maken met de invloed van de visueel-gestuele modaliteit op de structuur van gebarentalen. Zo maken gebaarders bijvoorbeeld gebruik van de ruimte en kunnen ze verschillende articulatoren (handgebaren, mimiek...) simultaan gebruiken. Om te gebaren dat een auto een rechtopstaande persoon nadert, kunnen zowel Nederlandse als Vlaamse gebaarders de volgende constructie vormen:

De classifieerconstructie ‘auto-nadert-persoon’ in combinatie met *constructed action*: verbijstering getoond via de expressie

De rechterhand geeft de persoon weer, de linkerhand de auto en de beweging van de linkerhand naar de rechterhand toe beeldt de beweging van de auto uit. De handen zijn hier *classifiers*. Constructies met classifiers worden wellicht in alle gebarentalen gebruikt en hoewel de handvormen geconventioneerd zijn, en vaak wel verschillen van de ene gebarentaal tot de andere, zien zulke constructies er in vele gebarentalen opvallend gelijk uit. Simultaan

met de classificerconstructie, kan de gebaarder ook de verbijstering van de persoon die de auto ziet naderen tonen via de eigen houding en expressie.

Het einde van Belgische Gebarentaal

In het zuidelijke deel van België wordt niet alleen een andere gesproken taal gebruikt dan in Vlaanderen, maar ook een andere gebarentaal: de Langue des Signes de Belgique Francophone (LSFB). Tot zo'n dertig jaar geleden werd er wel degelijk gesproken van een "Belgische Gebarentaal" en ging men ervan uit dat de verschillende regionale gebarentaalvarianten in België samen één gebarentaal vormden. Tot in de jaren 1970 was er ook één Belgische dovenfederatie.

Als gevolg van de federalisering van België splitste die federatie in een Vlaamse federatie en een Waalse federatie. De federalisering van België had dus tot gevolg dat er almaar minder contacten waren tussen Vlaamse en Waalse doven en meer en meer initiatieven met betrekking tot de gebarentaal alleen in Vlaanderen of in Franstalig België plaatsvonden. In 2000 koos de Vlaamse dovensgemeenschap voor Vlaamse Gebarentaal als naam voor de verzameling van gebarentaalvarianten die in Vlaanderen worden gebruikt.

Vlaamse en Waalse Gebarentaal hebben veel gemeen

Er is nog niet veel onderzoek gevoerd naar de gelijkenissen en verschillen tussen Nederlandse Gebarentaal, Vlaamse Gebarentaal en Langue des Signes de Belgique Francophone, maar onder andere in Vlaanderen stellen gebarentaligen veelal dat er minder verschillen zijn tussen Vlaamse Gebarentaal en LSFB dan tussen Vlaamse en Nederlandse Gebarentaal. In een zeer kleinschalige en vrij oude studie (1984) vergelijkt de Amerikaans-Britse taalkundige Bencie Woll gebaren uit twaalf verschillende, vooral Europese gebarentalen, waaronder Vlaamse en Nederlandse Gebarentaal en Walloon Sign Language. Haar conclusie is dat Waalse en Vlaamse Gebarentaal veel gebaren gemeen hebben, in tegenstelling tot Vlaamse en Nederlandse Gebarentaal.

In twee latere artikelen (uit 2004 en 2013) besteedden wij aandacht aan de relatie tussen Nederlandse Gebarentaal en Vlaamse Gebarentaal. In beide papers wijzen we op de mogelijke historische invloed vanuit de oud-Franse gebarentaal via het dovenonderwijs en ook op de rol van de gesproken componenten. Dat zijn woorden of delen van woorden uit de

gesproken taal die samengaan met het manuele gebaar. Tijdens het vormen van het gebaar STOEL bijvoorbeeld articuleert de gebaarder (met of zonder stem) het woord *stoel*; het manuele gebaar ZITTEN gaat meestal samen met de gesproken component *zit* of *zi*. In Nederlandse Gebarentaal is onderzocht welke functies de gesproken component kan hebben. Eén daarvan is een betekenisonderscheidende functie tussen bijvoorbeeld de gebaren BROER en ZUS, die manueel aan elkaar gelijk zijn. Aangezien zowel Vlaamse als Nederlandse gebaarders gesproken componenten gebruiken die zijn gebaseerd op het Nederlands, zou dit het begrijpen van elkaars gebarentaal best wel eens kunnen vergemakkelijken.

Dat is precies wat Sáfár, Meurant, Haesenne, Nauta, De Weerdt en Ormel hebben onderzocht in 2015. In hun studie gaan ze na of Nederlandse doven gemakkelijker Vlaamse Gebarentaal begrijpen dan Waalse doven of omgekeerd, en wat daarbij de rol is van de gesproken componenten en van bepaalde iconische structuren, zoals classificerconstructies. Hun bevindingen zijn als volgt samen te vatten: het gebruik van iconische structuren in Vlaamse Gebarentaal maakt het zowel voor Nederlandse als voor Waalse gebaarders makkelijker om Vlaamse Gebarentaal te verstaan. Gesproken componenten zijn voor Nederlandse gebaarders een hulp om Vlaamse Gebarentaal te begrijpen. Dat is veel minder het geval voor Waalse gebaarders. Maar de overeenkomst tussen bepaalde Nederlandse en Franse woorden (bijvoorbeeld *chocolade* en *chocolat*) zorgt ervoor dat de gesproken componenten af en toe toch ook een hulp zijn voor Waalse doven. Wanneer de gesproken componenten onzichtbaar worden gemaakt, begrijpen de Waalse doven Vlaamse Gebarentaal gemakkelijker dan de Nederlandse doven, maar het verschil is kleiner dan de onderzoekers hadden verwacht.

Variatie, standaardisatie en erkenning

Zoals al opgemerkt bestaan er zowel in Vlaanderen als in Nederland regionale varianten van de gebarentaal. De Vlaamse Dovengemeenschap heeft in 1997 beslist om niet over te gaan tot gestuurde standaardisatie. Het online woordenboek voor Vlaamse Gebarentaal, dat in 2004 voor het eerst werd gepubliceerd, weerspiegelt dus ook de bestaande regionale variatie. De Vlaamse Gebarentaal werd in 2006 door de Vlaamse overheid erkend als de visueel-gestuele natuurlijke taal die in de Vlaamse Gemeenschap en in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad wordt gebruikt. Drie jaar eerder, in 2003, erkende het Parlement van de Franse Gemeenschap in België de *Langue des Signes de Belgique Francophone*.

Sinds 2002 is er in Nederland een standaardlexicon van basis- en onderwijsgebaren. Die standaardisatie heeft plaatsgevonden op basis van een uitgebreide inventarisatie van ruim 15.000 gebaren, waaruit bleek dat de grootste verschillen bestonden tussen de regio's Noord (Groningen) en West/Zuid. Het officiële onlinegebarenwoordenboek voor Nederlandse Gebarentaal bevat zowel standaardgebaren als regionale varianten

De standaardisering van een deel van het lexicon van Nederlandse Gebarentaal was een voorwaarde van de Nederlandse overheid voor de wettelijke erkenning van de taal, maar die is nog altijd geen feit ondanks de jarenlange strijd door diverse commissies. In 2019 hebben drie politieke partijen een wetsvoorstel ingediend en de hoop is dat dit in 2020 gestemd kan worden en dat Nederlandse Gebarentaal dan officieel erkend is.

BIJSCRIFT

De classifieerconstructie 'auto-nadert-persoon' in combinatie met *constructed action*: verbijstering getoond via de expressie

QUOTES

Lange tijd werd in en rond de dovenscholen een regionale variant van de Gebarentaal gebruikt

De hoop is dat Nederlandse Gebarentaal in 2020 officieel erkend wordt